

*Кириленко Яна Олексіївна,
кандидат мистецтвознавства,
викладач Дніпропетровської
консерваторії ім. М. Глінки*

ФУНКЦІЇ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИРИГЕНТА-ІНТЕРПРЕТАТОРА ЯК ОСНОВА ХОРОВОЇ ВИСТАВИ

У статті охарактеризовано функції диригента як тлумача музичного твору в сучасній театральній-хоровій виставі, визначено пріоритети творчої роботи над її створенням; виявлено специфічні риси сучасної хорової інтерпретації; уведено поняття "театральній-хорова інтерпретація", "театральній-хорова експлікація"; розглянуто особливості образно-емоційного бачення хорової вистави.

***Ключові слова:** хорова вистава, театральній-хорова інтерпретація, театральній-хоровий твір, театральній-хорова експлікація.*

Кириленко Яна Алексеевна. Функции творческой личности дирижера-интерпретатора как основа хорового спектакля.

В статье охарактеризованы функции дирижера как интерпретатора музыкального произведения в современном театральній-хоровом спектакле, обозначены пріоритеты творческой работы над ее созданием; выявлены специфические черты современной хорової интерпретации; введены понятия "театральній-хорова интерпретация", "театральній-хорова експлікация"; рассмотрены особенности образно-емоционального видения хорового спектакля.

***Ключевые слова:** хоровой спектакль, театральній-хорова интерпретация, театральній-хоровое произведение, театральній-хорова експлікация.*

Kirilenko Iana. Functions creative personality conductor interpreter as the basis of choral performance.

The author of this article describes: conductor functions in modern choir- theatrical performance; the priorities of creative work during the creating of performance; specific features of contemporary choral interpretation; the concept of "theatre-choral interpretation", "theatre-choral explication"; emotional vision of choral performances.

***Key words:** choral theatre production, theatre-choral interpretation, theatre-choral work, theatre-choral explication.*

Явище театралізації у хоровому виконавстві є важливою складовою сучасного українського мистецтва. Виходячи з потреб виконавської практики, сьогодні необхідно осмислити теоретичні засади театралізації хорових творів, зокрема, визначення поняття хорової вистави, окреслення принципів її практичної реалізації диригентами та хоровими колективами України. Питання театралізації хорових творів висвітлено у статтях і працях Ю. Мостової, Н. Михайлової, Ю. Пучко-Колесник, О. Тевосяна, Т. Овчинникової, Н. Кошкарьової, Н. Киреєвої, присвячених різним аспектам проблеми. Метою статті є вивчення явища театралізації у сучасних виконавських інтерпретаціях хорових творів, з'ясування

причин інтересу до систематизації принципів роботи та функцій диригента як інтерпретатора та режисера музичного твору в сучасній хоровій виставі.

Хорова вистава виникає у результаті модифікації одного окремого хорового твору, як правило, достатньо масштабного, у театральньо-хорове видовище. Цей різновид має великі комунікативні можливості, використовує комплекс музичних і театральних виражальних засобів, спрямованих на досягнення драматургічного синтезу. Головні аспекти питань створення хорової вистави полягають: в універсалізації виконавської специфіки камерного хору; в поєднанні природи вокального та акторсько-пластичного принципів у роботі хористів та солістів; у впровадженні режисерсько-театрального тренінгу.

Саме візуальною зацікавленістю слухачів обумовлено відродження класичних творів у новій сценічній якості, перетворення їх у театральньо-хорові вистави. Принцип вистави посідає домінуюче місце у творах для хору майстрів кінця ХХ – початку ХХІ ст., які, поряд із збереженням жанрових констант духовності та світської концертності, тяжіють до акцентування мистецького синтезу музики, театру, видовища як складових магістрального напрямку сучасного мистецтва у цілому. Взаємозв'язки музичної та режисерської складових у сучасній хоровій виставі мають бути визнані як рухомий феномен у широкому контексті загальноукраїнських культурних явищ.

Інтерпретація – це життя в музиці, переживання, існування, вміння розуміти змістовну сутність хорового твору та втілення цього розуміння у виконанні. Інтерпретація за допомогою музики, хорового звучання, тексту, створює художній процес, художній образ, що викликає у слухачів образні уявлення, інтелектуальну реакцію, асоціативне мислення, фантазію, натхнення, і взагалі почуття та емоції. Артистизм гармонійно доповнює музично-сценічне виконання, яке і є суттю передачі істини слухачам.

Широке поширення театралізації є проявом цілої низки тенденцій, що виражають специфіку розвитку мистецтва епохи масової культури, де поєднуються впливи трьох пластів – фольклорного, академічного та власне третього (розважально-побутового). Театралізація хорового твору – явище, яке не є унікальним у світлі тенденцій сучасного мистецтва взагалі. Останнім часом у ньому усе частіше з'являються різноманітні "театри": інструментальний театр, театр моди, театр пісні, театр танцю, театр на воді, театр вогню, театр-студія світла тощо.

Н. Кирєєва, вивчаючи проблеми хорової театралізації в її ставленні до реципієнта, робить висновок, в якому "хорова театралізація має особливі комунікативні характеристики взаємодії як у групі адресанта (автор, виконавець), так і в групі адресата (реципієнта – одержувача повідомлення – слухача, глядача, читача)". Цікавим для сучасного реципієнта стає "театр хорового звуку", "театр жесту", "театр слова", сценічне оформлення, які "здатні ... становити цілісну театралізовану форму подачі матеріалу, що організована у просторі та часі" [4, 178].

Іншими словами, все, що створив композитор, все, що відображує, інтерпретує диригент хорового твору та його виконавці, виноситься на суд глядача. Всі творчі компоненти хорової вистави працюють заради впливу на тих, хто зібрався у залі, хто бачить це по телебаченню або слухає на диску. У будь-якому разі для всіх є дуже важливим остаточний результат – акт виконання. Саме він

дає змогу реципієнтам визначати, наскільки професійні, талановиті, оригінальні автори та виконавці пропонованого їм художнього твору. Навіть той матеріал, що створений суто для прослуховування (музика), має бути настільки точним і багатим на виражальні засоби, щоб пробудити фантазію та певний асоціативний ряд, який замислювався авторами. І тоді формула триєдиного принципу інтерпретації у вигляді асаф'євської тріади "композитор-виконавець-слухач" працюватиме правильно і точно.

Якщо спрямувати складові інтерпретації, де автори – композитор і виконавці – багатоаспектні особистості, де "споживач" – глядач, слухач – не є індивідуентним до творчого акту, а виступає як його співучасник, у єдине русло, використовуючи для цього базові музичні засоби, а також міжмистецький синтез, то виникає особлива, актуальна за змістом жанрова форма, яка у галузі хорової творчості конститується як хорова вистава.

Аналізуючи висловлювання Ю. Мостової щодо театралізації хорових творів, слід у цьому сенсі підкреслити особливу актуальність проблеми "меж коректності виконавської інтерпретації стосовно авторського задуму". На думку автора, параметрами "адекватності будь-якої інтерпретації художнього твору є стильова, жанрова, композиційна, ідейно-сміслова, просторово-часова, інтонаційна, фігуро-фонова, акцентна адекватність рухів, ступінь конкретизації елементів образності. Наведені параметри мають основоположне значення для відбору засобів театралізації та утворюють зону адекватності музичної інтерпретації" [6, 16].

Проблема розуміння та інтерпретації хорового твору – це аналіз і синтез партитури, тексту, контексту, підтексту і "затексту". Контекст у прочитанні хорового твору може бути закінченою музично-смісловою фразою, частиною хорового твору. Підтекст – термін, який більшою мірою використовується в театральному мистецтві і трактується засновником системи роботи актора над собою К. Станіславським як явне, внутрішнє відчуття життя ролі, "... яка безперервно тече під словами тексту, увесь час виправдовуючи та поживляючи їх" [11, 120].

У хоровому виконанні підтекст трактується як комплекс думок і відчуттів, що розкриваються в літературному та музичному тексті, базується на глибокому вивченні та правильному тлумаченні внутрішнього, психологічного життя музичного образу. У контексті хорового звучання підтекст визначається композитором, оскільки суть його думок виражається саме в музичній темі. Але інтерпретатор вільний вкладати своє бачення сенсу одного і того ж вимовленого слова, заспіваної фрази, звучання акорду, змінної динаміки, які забарвлюються ним по-різному. Готовий варіант із запропонованими підтекстами слухач може сприймати за – побаченим, почутим, образним, інтуїтивним, підсвідомим, усвідомленим – текстом.

Наприклад, у хоровому творі П. Чеснокова "Яблуня" у контексті всього твору можуть бути визначені загальні музично-сміслові орієнтири: краса, ніжність (1 частина); тривога, сум'яття, лють (2 частина); журба, жалість (3 частина). Підтекст виражається через конкретні завдання виконавців в окремих музичних фразах. "Сповнена сил, ароматна, ніжна..." – задоволеність, насолода.

Диригент передає різноманітність підтекстів, штрихи, тембральне забарвлення голосу через гнучку динаміку, ставлення до окремо заспіваного слова. "Затекст" в "Яблуні" – враження поета та композитора, яке нав'язує красою природи, пов'язаної з квітучою яблунею, поривчастим вітром, золотистими променями сонця.

Якщо розглядати й аналізувати хорову виставу як різновид сучасного мистецтва, то можна взяти на себе сміливість говорити про з'єднання музики, поезії, театру, танцю, технічних досягнень і втілення задуму інтерпретатора завдяки злиттю цих видів мистецтв в єдиний акт творчості та подальшу емоційну, зорову дію створеного театрального-хорового твору на публіку.

Таким чином, понад усе для нас важлива специфіка хорової інтерпретації, яка визначається: 1) властивостями авторського матеріалу; 2) завданням, яке ставить перед собою інтерпретатор; 3) особливостями роботи над інтерпретацією.

Властивість матеріалу безпосередньо пов'язана з музикою, поезією та виконанням обраного хорового твору. Сучасний диригент-хормейстер, малюючи у своїй уяві завершену творчу роботу, на етапі інтерпретаційного задуму визначає головні пріоритети: музику, текст, виконавця. У музично-постановочному відношенні майбутнє творіння можна розглядатися не тільки як просто музичне, але вже як театральне-хорове. При цьому, оцінюючи властивість матеріалу, роль виконавця може виявитися вирішальною. Абсолютно очевидно, що остаточний результат роботи можна побачити, так само, як і почути, тільки завдяки виконавцям, їх професійним якостям, діапазону їх творчих можливостей.

Таким чином, театральне-хорова інтерпретація постає як інтелектуально організована діяльність диригента та виконавців, спрямована на розкриття вокально-хорового, літературного та театральне-видовищного потенціалу музичного твору.

У працях, присвячених хоровому мистецтву [1], [2], [3], [7], [8], [10] [12], велика увага приділяється диригенту-хормейстеру та його основним функціям. Але передбачити всі проблеми, які можуть зустрітися в практичній роботі диригента із хором, навряд можливо. Навіть найповніше та найретельніше освітлення всіх компонентів роботи над партитурою не гарантує яскравого виконання. Можна блискуче вивчити окремі закономірності дії виконавських засобів, але не зуміти реалізувати отримані знання на практиці. Тут, як і взагалі в мистецтві, багато що залежить від особистості виконавця, його інтуїції, таланту, культури, досвіду, майстерності, волі, педагогічного дару, смаку, відчуттям міри. Тим не менш не підлягає сумніву, що знання засобів виконавської виразності, методів і прийомів вивчення твору і роботи над ним з хором, стилістичних особливостей музики й інших питань скорочує вірогідність виконавського свавілля і створює передумови до формування індивідуального, але аргументовано-об'єктивного виконавського трактування.

Завданням сучасного хорового колективу є створення найкоротшої дистанції спілкування, при якій глядач з пасивного споглядальника перетвориться на співтворця, що повноправно живе у світі музичних образів. Хорове мистецтво привертає неповторністю безпосереднього контакту живого мистецтва з публікою, чарівністю того, що це мистецтво унікальне – тільки воно твориться "тут", "сьогодні", "зараз" – цієї миті, негайно, на очах у глядачів.

Музично-театральну інтерпретацію хорової вистави, розбираючи як нотну партитуру з одного боку, так і як режисерську версію з іншого, визначає хормейстер. Функція сучасного хорового диригента значно підвищилась. Він повинен володіти не тільки мануальною технікою, але й знаннями режисерського принципу роботи над сценічним дійством, втручатися у виконавський процес на правах співавтора, бо завдяки саме йому твір набуває життя. Диригентсько-хормейстерська інтерпретація становить базу для розвитку на її основі екстрамузичних режисерських задумів та ідей.

Основна функція диригента як інтерпретатора музичного твору в хоровій виставі – донесення свого бачення твору та створення своєї стилістики видовища. Творче мислення керівника іноді сприяє втіленню у хоровій виставі творів, які не призначалися для сценічної постановки, але зумовлюються сюжетною основою хорового твору та засобами музичної виразності. Вибору моделі диригентсько-режисерського задуму сприяють співацький рівень колективу, його сценічна мобільність, вокальні та акторські дані хористів. Дуже важлива універсальність виконавця, його музичність, театральна виразність, емоційність і схильність до експериментів. Як зазначає Н. Кошкарьова, "фантазія та художній смак режисера, який здійснив сценічну постановку, дозволяють слухачам (а іноді – і самому автору) відкрити для себе нові грані навіть у добре відомому творі" [5, 20]. У дослідженні Ю. Пучко-Колесник визначено, що "диригування спирається на два найважливіші принципи акторського мистецтва – воно ніби балансує між мистецтвом переживання та мистецтвом представлення, виявляючи як істинне почуття, так і жестову ілюзію почуттєвих переживань. Специфіка диригентського мистецтва зобов'язує диригента, як і актора, до внутрішнього і зовнішнього перевтілення. Однак, на відміну від актора, диригент не лише грає роль, тобто втілює за допомогою міміко-пластичних засобів відповідний музичний образ, але й одночасно керує процесом колективного виконавства, що вимагає підвищеного раціоналізму" [9, 14].

Диригент як інтерпретатор музичного твору в хоровій виставі виступає не лише як виконавець-хормейстер, але й в разі потреби і як режисер-постановник, балетмейстер тощо. Це не означає, що нівелюється його головна функція як інтерпретатора хорового твору. Ця функція зберігається у повному обсязі, але набуває в умовах театрального-хорового контексту низки розгалужень. Адже цілісна художня концепція в інтерпретації цього твору все одно залежить від творчої особистості диригента-хормейстера. Але у випадку зі сценізацією хорового твору, реалізація цієї концепції потребує конкретного втілення ідей диригента у постановці музичного дійства. Ці ідеї може реалізувати сам диригент (якщо вони пов'язані з розстановкою груп хору, солістів, акторськими рухами співаків, тобто не передбачають додаткових театральних ресурсів у вигляді декорацій, освітлення, введення балетного супроводу). В інших випадках, при наявності більш широких театральних задумів, диригент-хормейстер буде користуватися послугами фахівців – декораторів, балетмейстерів, сценографів та ін.

У першому випадку виконавсько-інтерпретаційна функція диригента-хормейстера зберігається і лише модифікується. У другому випадку вона виходить за межі "моноінтерпретаційного" процесу і набуває значення "поліінтерпретації". Під цим терміном у випадках театралізації музичного твору, у тому

числі і хорового, слід розуміти додання останньому додаткових змістів, які самим композитором та існуючими традиційними версіями виконання даного твору не передбачалися. Якщо це – театралізація, то власне хорова вистава може виникати у двох випадках: як не санкціонований автором твору, але можливий з огляду на його яскраву музично-образну театральну семантику; як санкціонований самим автором у вигляді додаткових коментарів та ремарок, інших рекомендацій щодо виконання у партитурі.

Новітній інтерпретаційний підхід диригента-хормейстера виявляються ще й в органічному застосуванні ідей та приладів науково-технічної галузі (комп'ютерне програмування, лазерно-графічні, освітлювальні, відео- та аудіо-ефекти тощо), що фіксуються у хоровій партитурі.

Ще одна можлива функція диригента у хоровій виставі – вільне переміщення на сцені між співаками, виконання певної ролі у створенні характеру того чи іншого персонажа, приділяючи таким чином увагу як окремим групам хористів, так і музичному об'єднанню в цілому. Із застосуванням сучасних технічних засобів для виконавців стає можливим, не виходячи з образу, стежити за диригентом по відео-моніторах, закамouflьованих на сцені під елементи декорації. А сам диригент у цей час може спокійно керувати хором за лаштунками перед відеокамерою, що транслює його рухи на монітори.

Сучасний диригент-інтерпретатор з досвіду публічних виконань будь-якого твору має керуватись і втілювати у своєму творінні правило "імаженістського впливу" (від англ. *imagine* – уявити, уявляти), тобто знати або намагатись передбачити, який образ, яке уявлення складатиме глядач, слухач, дивлячись створену інтерпретатором роботу. Акцентування на слові "дивлячись" не випадкове. Принципи видовищності все сміливіше проникають і в академічні жанри. Це і опери просто неба в інтер'єрах стародавніх історичних споруд, і участь класичних музикантів і співаків у всіляких розважальних, костюмованих шоу.

Таким чином, пріоритетні функції диригента-хормейстера, який працює над створенням хорової вистави, передбачають: диригентсько-режисерське тлумачення хорового твору, спрямоване на виявлення його театральних якостей, – театально-хорову експлікацію. Процедура її створення включає: 1) аналіз партитури, тексту, контексту, підтексту хорового твору; 2) активізацію творчої фантазії інтерпретатора, спрямовану на втілення власного задуму щодо виявлення театральних ресурсів твору; 3) лідерську позицію диригента-режисера на всіх етапах інтерпретаційного процесу; 4) забезпечення психологічного настрою виконавців-хористів та солістів як співучасників цього процесу; 5) остаточну реалізацію проекту на основі сценарного плану, який виникає у процесі роботи над твором.

Створення повноцінної хорової вистави передбачає дотримання диригентом-режисером та всіма задіяними у ній виконавцями принципів триєдиної інтерпретації, що витікає із асаф'євської комунікативної тріади "композитор-виконавець-слухач". Спрямованість зусиль композитора як автора тексту твору, виконавця як того, хто його тлумачить, інтерпретує, переводить у інше змістовне поле, повинна базуватися на зворотній реакції слухача. Для останнього головним є сприйняття емоційної програми твору, що пропонується. При всіх

можливих театральних модифікацій принципи роботи диригента-режисера витікають з цього надзавдання, без врахування сутності якого порушується зв'язаність ланок комунікативного процесу, а театралізація хорового твору буде виглядати або як експеримент, або як художньо невдалий досвід.

Отже, основна функція диригента-режисера – роль інтерпретатора, який має донести власне бачення твору та створити власну стилістику видовища. Певні ресурси у роботі над театралізацією хорового твору закладені вже у самому творі. Саме він, якщо у ньому ці ресурси є значними, нашоує диригента-інтерпретатора на здійснення театралізації у тому чи іншому масштабі. Тут суттєвим є ретельний аналіз музичного та поетичного текстів, їх співвідношення, виявлення сюжетних ліній, реалізованих через останнє, наявність у творі передумов до оформлення хорової вистави у декораціях, костюмах, хореографії тощо. При виборі моделі диригентсько-режисерської концепції слід враховувати і співацький рівень колективу, його сценічну мобільність.

Функції диригента як інтерпретатора-режисера хорової вистави передбачають: 1) втручання у виконавський процес на правах співавтора з метою виявлення сценічного потенціалу твору; 2) використання принципів режисерського підходу у роботі з учасниками проекту; 3) об'єднання в єдину систему засобів художньої виразності та народження синтетичного образу твору в ході його інтерпретації в різних смислових контекстах – власне музичному та екстрамузичному; 4) створення власної стилістики видовища; 5) поліфункціональність діяльності, у якій до його основних функцій диригента-інтерпретатора, адміністратора, педагога додаються інші, пов'язані з побудовою хорової вистави, – режисера-постановника, іноді навіть літератора, балетмейстера, звукорежисера, сценографа тощо.

Сучасна хорова вистава – це самостійне видовищне явище з урахуванням особливостей образно-емоційного бачення. Концепція цього образно-емоційного бачення полягає у: 1) сценічному втіленні ідей автора з варіюванням акцентів, але без порушення початкового задуму композитора й атмосфери поетичних текстів; 2) професійному режисерському підході, що спирається на запропонований музичний матеріал, сценічне прочитання якого може різнитися в залежності від фантазії режисера; 3) володінні артистами хору основами акторської майстерності, використанні елементів хореографії та сценічного руху; 4) логічності, цілісності та художній виправданості сценічного задуму.

Сучасні українські хорові колективи відходять від академічного підходу щодо концертної діяльності. Вони майстерно поєднують класичну підготовку виконавців із сучасною сценографією, різноманітними засобами новітнього перформансу у створенні на базі твору хорової сцени-вистави.

Література

1. Егоров А. Теория и практика работы с хором / А. Егоров. – М., 1961. – 236 с.
2. Живов В. Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика : учеб. пособие / В. Л. Живов. – М. : Владос, 2003. – 272 с.
3. Казачков С. А. Дирижер хора – артист и педагог / С. А. Казачков. – Казань, 1998. – 253 с.

4. Киреева Н. Ю. Хоровая театрализация: коммуникативные аспекты : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.09. "Теория и история искусства" / Киреева Наталия Юрьевна. – Саратов, 2010. – 252 с.
5. Кошкарева Н. В. Сценическая композиция: хоровой театр в творчестве современных отечественных композиторов / Н. В. Кошкарева // Музыкаведение. – 2007. – № 5. – С. 15–22.
6. Мостова Ю. Театралізація хорових творів як метод художньої інтерпретації : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.01 "Теорія та історія культури" / Ю. Мостова. – Харків, 2003. – 20 с.
7. Пігров К. Керування хором : учб. посібник / К. Пігров. – К. : Держвидав образотв. мистецтва і муз. літ, 1956. – 182 с.
8. Птица К. Б. Проблемы стиля и хоровое исполнительство / К. Б. Птица // Работа с хором. Методика и опыт : [сборник / сост. и общ. ред. Б. Г. Тевлина]. – М., 1972. – С. 13–56.
9. Пучко-Колесник Ю. В. Діяльність диригента-хормейстера як соціокультурний феномен : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 "Теорія та історія культури" / Ю. В. Пучко-Колесник. – К., 2009. – 18 с.
10. Соколов В. Г. Работа с хором : учебное пособие / В. Г. Соколов. – М. : Музыка, 1983. – 192 с.
11. Станиславский К. С. Собрание сочинений. В 8 т. Т. 2, ч. 1. Работа актера над собой в творческом процессе переживания. Дневник ученика / К. С. Станиславский. – М. : Искусство, 1954. – 421 с.
12. Чесноков П. Г. Хор и управление им. Пособие для хоровых дирижеров / П. Г. Чесноков. – М. : Музгиз, 1940. – 217 с.

УДК 78.27

Горбачевська Ярина Павлівна,
старший викладач кафедри струнно-смічкових
інструментів, здобувач кафедри теорії музики
Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка

ДИСКУРС АЛЬТОВИХ ТРАНСКРИПЦІЙ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується корпус транскрипцій для альту і фортепіано, створених у хронологічних межах першої половини ХХ століття. Пропонується аналіз чотирьох оригінальних скрипкових творів Ф. Сабо, Ю. Свенсена, Е. Елгара, Е. Шоссона у перекладі для альту. Узагальнюються теоретичні спостереження стосовно специфіки та типологічних різновидів техніки перекладу, пропонуються критерії їх диференціації.

Ключові слова: виконавство, інтерпретація, альт, оригінал, авторська версія, стиль, жанр.

Горбачевская Ярина Павловна. Дискурс альтовых транскрипций первой половины ХХ столетия.

В статье исследуется корпус транскрипций для альту и фортепиано, созданный в хронологических рамках первой половины ХХ столетия. Предлагается анализ четырёх оригинальных скрипичных произведений Ф. Сабо, Ю. Свенсена, Э. Элгара, Э. Шоссона в переложении для альту. Обобщаются теоретические наблюдения, по-